

EUSKALTZAINDIA
REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA
ACADÉMIE DE LA LANGUE BASQUE

BAZTERREZ

Hendaian, 2008ko uztailaren 19an
Aurelia Arkotxa Mortalena
Euskaltzainaren sarrera-hitzaldia

Jaun auzapeza
Euskaltzainburu jauna,
Agintariak,
Euskaltzainak,
Etxekoak,
Jaun-andreak,
Egun on.

Ez baitut beraz ni baino lehenagoko aulkidunaren laudorioen egiterik, Hendaia, ni hazi naizen eta bizi naizen herria dut gorai patuko. Herria bera, eta honi datxikon gaur Urruñakoak diren Pausu eta Biriatu, Hendaia bera, lehen Urruñakoa izana baita ere. Erran gabe doa Hendaia eta haren auzoen destinoa betidanik uraren bertzaldean, frontieraren bertzaldean diren Behobia, Irun eta Hondarribiari lotua dela ere.

Paseiu bat proposatzen dizuet, Bidasoaren hegiari jarraikiz itsaso handiko bazterretaraino, hiria, bazterrak nahasirik bizi diren leku hauetan. Kurutzatuko ditugu, pasan, itzalak urari hurbil diren baratzeetan kurri dabiltzanak Anton Abbadia eta Loti *marinel errantea*. Unamuno, itsasoari so bere Bizkaia gogoan, propaganda filma zahar batetik jalgi Hitler eta Franco marioneta tragikoak, de Lancre akelarreen bila...

Akuarela bat pintatuko dugu, urari nahasisko kolore pastelez pintatua, lehenengo planoak koloreak bizixeago, gaurko aire, gaurko urratsa, gaurkoari lotua den lekuan. Gaurkoaren azpian hor da lehena. Gure akuarelan berriz, gibelean, gibeletzko kolore hitsagoetan iraganetik heldu zaizkigun oroit-harri mugak, enetako herri honen nortasuna markatzen dutenak, nahiz iduriz ahantziak diren.

Itxura, silueta heteroklitoak gogora jin eta urak badaramatzanak, hemengo zero kanbiakorrari, itsas bazterreko zabaltasunari, *enbata* haizeari, xirimirriari, uren kolore berde-bluiei lotuak.

Akuarelak. Lanozko kolore, pastelezko kolore.

Aitzinetik, halere, preanbulo bat erakusteko nik nola ikusten dudana Hendaia :

Preanbulo

Herriak duen ikurrak, baleak, seinalatzen du hemengoen destinoa Ipar Atlantikaren bertaldean Ternuako irla eta eskualdeetan iragan izan dela luzaz. Hau beti izan da kanpora irekia den herria, eta frontera herria, itsasoz bistan da, baina ere lurrez Frantziatik, Alemaniatik eta Ipar Europatik Algesiras-eko frontieraraino doazen, eta uda guziz hemendik pasatzen diren Maghrebeko emigrante eta emigranteen umeen, eta umeen umeen autoen karabana lerroek ongi agertzen duten bezala.

Hemendik, Paleolitiko garaietarik hasiz, erromatarren garaietarik iraganez eta geroago aro mediebaletarik, beti pasatu izan dira basa ihizian zebiltzan ehiztariak, gerlariak, merkatariak, Santiagorako peregrinoak... Badu bederen mila urte hemen gelditzen zirela, Bidasoako bazterretan zen Prioreneko hospitalean, nekatuak eta zaurituak, Europa guzitik jinik, Compostelara zihoazen ibiltariak. Geroago, leku horretan bizi izan zen eta hil 1856an, Etienne Pellot kapitain korsarioa. Gaur leku horri *Résidence Port Santiago* urbanizazioa deitzen diotelarik.

Prioreneak bazuen monasterioa, eliza, Errotazilo deitu errota nagusia, hilerri handi bat gaurko urbanizazioaren pean dena, lurraldeak, eta ere *Hospitaliako irla*, 1659ko Pirinioetako Tratatuaz geroztik *Konferentzia irla* deitua.

XX. mendeko azken urteetan promotoreek itsuski suntsitu zuten Priorenea leku loriagarrira. Eta hango parkea.

Hendaia herria eta inguruko herrien lotura zein den erran behar banu, ura dela erran nezake. Baztango mendietan sorturik, Baztan izena bidean utzirik eta Bidasoa izen berria hartuz Oronoz Mugairin, heldu dira urak, ur xirripa, uhaitz, ur bizi, erreka, ur handi... Lehenik mendietako iturrietan xur-xur, mehe-mehe, mehar, zabalduz eta mantsotuz doa itsasora hurbiltzen ari den arabera, mila uharte berdeen artean paseiaka heltzen delarik itsasoraino. Txingudiko badiara doaz urak, hor elkartzen direlarik ozeanoko ur gatzatuarekin, mareak itsasoko urak Bidasoan goiti badaratzamalarik.

Batzuetan Frantziako, Espainiako eta Europako Estatuon destinoa hemen da trinkatu. Uraren erdian : Bidasoan.

Hendaia izan da ere hurbileko historiaren gertakizun ilunen oihartzun leku. Bakarrik bi aipamen, bertze aipagabe uzten ditudan itzalen sinbolo : 1936, Irun sutan, Francok Irun hartua, jendea nazioarteko zubi zaharretik – ene *zubi blutik*, geroztik barandak bluz pintatu baitzituzten- ihes lasterka Hendaia eskapo. Batteleku kolkoraino kargatuetan Hondarribiatik ihes doazen jendeak, Hendaiaiko Ondarraitz-ko plaian desenbarkatzeko.

Gogoan dut ere 1980ko azaroaren 23a, GALEko atentatu tragikoa gertatu eta laster pasatu bainintzen *L'hendayais* ostatu aitzinetik. Ostatuko atearen koloreaz oroitu nahi nintzen. Berdea zen. Federico García Lorcaren *Verde que te quiero verde* jin zitzaidan gogora eta ere guardia zibilen txarolezko trikornioez poema... Gaur *Entrepuentes* enpresak baliatzen du lekua. Plakarik ez dut uste baden gertakizunaz oroitzeko. Ahazten baita dena...

I URARI SEGI

Artxipelak

Ibaian diren uharte berdeek marrazten dute artxipela : uharte handi bakan batzuk eta ezin kontatuzko uharte ttipiak. Eta badian den legarrezko Zorien Uharte mugikorra. Hendaia, Pausuk, Behobiak, Irunek, Hondarribiak formatzen duten *continuum* geografikoarekin nahasten dira : Plaia Handiko itsas-beleak, amiamokoak, itsas-zoriak nazioarteko Hendaiaiko eta Irungo geltokien eta Hondarribiako aireportuaren gainetik hegaka pasatzen dira egunero Txingudiko zorien irlara eta *vice versa*. Iger-eko buruko arroken gainean, Hondarribia eta Hendaiaiko plaien gainean Bi Arroketarainoko leihor bazterretako arrainen arrantza dabiltzan antxetak gero, aroa iluntzen denean, Jaizkibeleko bizkar gainean laino zurista hedatzen denean, Hendaiaiko hondartzan *enbata* haizeak legarra airatzen hasten duelarik, edo besterik gabe erauntsia heldu delarik, sartzen dira Bidasoako bazterretan, etxe gainetan apal iraganez, elkar saminki deituz.

Ibai gorri - Bidasoa

Ur bazterrean sortua naiz. Ura zen, besterik gabe. Bertze izenik ez nion ezagutzen.

Ur horrek kolore kanbiakorrak zituen, berde, blu, hori, dirdir. Urari so egotea ez zen bakarrik arrainaren zain egotea, zen ere urpeko leku ezezagunak transparentziaz ikustea.

Eta transparentzia hotxetan bainatzea ere. Hori, aroa ederra zelarik, eguzkia urera puskaturik erortzen ari zela iduri zuelarik. Baina ximixtek, inauturek eta irurzuriek zerua urratzen zutelarik, oro iluntzen zen, urak hantzen ziren, buztinkoloretzen ziren, gorritzen, eta burrunbaka pasatzen ziren etxe aitzinetik, zubia daldaraziz, errepide bazterrera helduz. Baigorri : ibai gorri.

Haur nintzelarik hona jin nintzelarik, ez nintzen harritu. Ibai gorrik eta Bidasoak bazuten eite. Hemen ere, hala beharra, uraren bazterretan bizi nintzen. Halere, diferentea zen Bidasoa, irlak bazituen, mantsogoki sugeatzen zen zumeen artean, mareen arabera goiti eta beheti zihoan. Udan, Bidasoako inguru lohitsuñetan zumeen artean gustura gordeak ziren igelak, gaitzeko kalaka ozenetan aritzen ziren.

Bidasoako uretan barkoz joaten ginen haurrak, Konferentzia Irlarainoko ur bazterrak esploratuz.

Gero aldatu zuten ur bazterra, aintziretan etxeak eraiki. Igelak isildu ziren.

Arrosa

Urreraino zihoazen lehen Irandatzeko anderearen eremuak. Gure etxea bera eta auzo guzia lehenengo haren eremuko oihan eta arto landetan eraikiak dira.

Duela berrehun eta gehiago urte bizi zen Hendaiako Irandatzeko jauregian, Doña Arrosa Zuaznabar. Ez bila egoitza, ez duzu atxemanen. Jauregia XX. mendeko bigarren erdian botatua izan zelako lurrera. Leku hartan igerilekua egina dute geroztik. Arrosarik izan zela ere ez genuen jakinen, ez balizkio koplari anonimo batek bertsoak 1807an eskaini, ez balitu norbaitek kopiatu eta altxatu :

*Agur gure Doña Arrosa,
Irlandatzco Abadesa,
Berorren Messedeac har beça
Esqueïntcen çayon arrosa.*

Urteak joan, urteak jin, Arrosaren jauregiko paretak erori ziren bezala, erori dira parkeko oihana gerizatzen zutenak. Gero, arbolak zituzten moztu. Jalgi ziren igerilekua, kolegioa, gimnasioa, ikastola. Ene auzoa. Bidexkak karrika bihurtu ziren. Inguruetako arto landak murriztuz joan ziren, den mendreneko gune libreak etxez eta eraikuntzaz estali. Gaur, haritz-ondo bakanak, lehenengo oihanaren lekuko dira. Gehiago nehora ez daraman parkeko sartze handiko bi zutabeak bezala. Arrosa eta koplariaren ingurumena urtu da. Oro arrotz bihurtu. Euskarazko koplek dute bakarrik gorde oroitza.

1807an, Arrosa anderea *chahar-chahar eta chimurtua* zen. Gure koplariak uste zuen Arrosari eskaintzen zion *floka* edo *lore-buketa*, iraunkorra izanen zela, ez zutela sasoinak eihartuko :

Nere floca ez dago ez,

*Eguiña baratze lorez,
Iguzquiac jajo eta laster,
Igartzen dituan ojez.*

Marea I

Marea beheitzen zelarik, ibaia dragatu aitzin, oinez pasa zitekeen ibaia. Marea itsas bazterrera heltzen da lehenik, gero sartzen da Txingudin, bazterretako lohiak estaliz, eta badoa gero ibaian goiti Hendaiaiko eta Pausuko zubien azpitik. Biriatuko ur bazter honetan Baztango mendialdetik hosto eta bertze porroskekin heldu dira Bidasoako urak noizpait itsasotik heldu diren ur gatzatuek kausitzen dituzte. Orduan, porroskak beheiti joateko orde, bultzatzen dituzte mendialdera itsasoko urek.

Beha ditzagun, Lotiren eskutik, marearen arabera aldatzen diren Txingudiko badiako bazterrak. Nehork Pierre Lotik bezain ongi ez baititu deskribatu izan:

Et tous les détails aussi de cet estuaire de la Bidassoa lui étaient familiers, tous ces aspects qui changent suivant l'heure, suivant la marée monotone et régulière. Deux fois par jour le flot marin venait remplir ce lit plat ;(...) les bateliers chantent leurs airs des vieux temps, qu'accompagnent le grincement et les heurts des avirons cadencés. Mais quand les eaux se sont retirées, comme en ce moment-ci, il ne reste plus entre les deux pays qu'une sorte de région basse, incertaine et de changeantes couleurs, où marchent des hommes aux jambes nues, où des barques se traînent en rampant.

Enbarka gaitezen Bidasoa behera doan Ramuntxoren untzian

Ils étaient maintenant au milieu de cette région-là, Ramuntcho et sa bande, moitié sommeillant sous la lumière à peine naissante. Les couleurs des choses commençaient à s'indiquer, au sortir des grisailles de la nuit. Ils glissaient, ils avançaient par à-coups légers, tantôt parmi des velours jaunes qui étaient des sables, tantôt à travers des choses brunes, striées, régulièrement et dangereuses aux marcheurs, qui étaient des vases. Et des milliers de petites flaques d'eau, laissées par le flot de la veille, reflétaient le jour naissant, brillaient sur l'étendue molle comme des écailles de nacre. Dans le petit désert jaune et brun, leur batelier suivait le cours d'un mince filet d'argent qui représentait la Bidassoa à l'étale de basse mer. De temps à autre, quelque pêcheur croisait leur route, passait tout près d'eux en silence, sans chanter comme les jours où l'on rame, trop affairé à pousser du fond, debout dans sa barque et manoeuvrant sa perche avec de beaux gestes plastiques.

Marea II

Abenduaren 25a. Eguzki hotz. Ondarraitzeko plaia. Ezpondako arroken aldetik. arrabotsaren *continuuma*. Itsasoa bare. Ura heldu goiti emeki-emeki, eper zurista mehe batek azpilduraturik. Isil-isila sablean bere bidea eginez badatorkit sugea iduri. Punpulkak plupluka desagertzen. Badoa ura beheiti baina beti legar eremu gehiago irabaziz. Legarrezko ur grisa. Zerumugakoa aldiz, blu itsutzekoa. Ura heldu orain goiti espazio berriak okupatuz, legar ziloak betez, oraino idorrak diren arrokak bustiz. Erretiratzean, ziloak urez beterik gelditzen. Gero, jinen diren uhinek estaliko putzu berri horiek. Urrun, eskuinetik, Bi Arrokak eguzkitan.

Lertsunak karrasika buru gainetik iragaten zaizkit, trianguluan. Abuztuan hasiak dira bidaiariak. Aitzindariak mendien aldera baderama bere taldea. Hegorantz. Mendi gaineko lanbroetan galtzen dira.

II

FRONTERA

Muga - frontera

Frantses iraultzan, 1790 urteetan, Euskal Herrian bi hizkuntzetan zabaldu ziren afixa edo karteletan erabili hizkuntzari kasu egiten badiogu, ohartzen gara *muga* eta *frontera* arras ezberdinki erabiliak zirela: *muga*, eremu bereizkuntzendako (nolabait *muga harriek* materializatzen dutena), *frontera*, aldiz, bakarrik bereizkuntza politikoendako. Frontera, egoera politikoen arabera bizi den geografia.

Libertate-gunearen esperientzia da ere frontera, anitz hautu badituzulako. Fronterak zubien bitartez gainditzen dituzulako : Hendaia-Irun / Pausu-Behobia.

Hizkuntza ezberdinen polifonia.

Bidaiari, bizi-esperientzia pluralei irekiak diren pasaia bideak dira fronterak. Halere dialogoak ez dira beti sortzen. Esperientziak anitzetan paraleloak dira. Ez ulertzeak *a prioriz* beteak.

Zein dira zinez hiru hizkuntzen (euskararen, gazteleraren, frantsesaren) eremu aberatsetan mugitzen direnak ? Anitzetan bakoitza bere ghettoan egoten da. Fronterako zubien eguneroko biziaren arabera.

Fronterarik ez dela gehiago ? Jondoni Jakobeko nazioarteko zubia etorbide bat bezala dela orain ? Hori dioena ez dateke fronterakoa.

III

GELTOKIA

Maria

Otsailaren hastapena. Igande goiza. Geltokiko ostatuan. Kontoarraren ezkerretik, Magrebeko bizpahiru bidaiari kafe hartzen. Eta, bakar-bakarrik, sartzean eskuinetik, Maria, lanazko kasketa kafia buruan, kafesne bat edaten. Dela uda, ala dela negu, dela euri ala eguzki, Maria beti hirian kurri badabil. Nola bizkarreko zakuarekin, nola eskuko karroarekin. Aldizka, supermerkatuetako ateetan ikus daiteke. Kafesne gatiluan itzulikatzen du kutxarilla. “Lisboakoa naiz. Familia pobreakoa, nekazariak edo arrantzaleak denak. Bizi beharrez handik ateraita... poesia maite dut. Luis de Camoes! Poetetan errege! Begi bakarra zen.”

Mariak hurruputzen du kafesnea. Hotzak eta kanpoan bizitzeak hantuk, gorrituak, dizkiote eriak. Ileak ederrak, luzeak ditu.

Marionetak

1940ko urriaren 23a. Norbaitek filmatuak ditu Hitler eta Goering Hendaiara doan trenan Baionatik hurbil delarik, ofizier batek haien aitzinean zabaltzen duen mapa handiari so. Europa berriaren mapa.

Fronteratik hurbil da orain trenan, Getaria aitzinetik pasatzean itsasoa ageri. Hendaiako geltokian hedatuak bandera naziak. Gurutze gamatuak. Hitlerren ofizier eta soldadoak kaian. Tapiz gorria ere hedatua dute. Francoren beha. Badator azkenean trenan, *España* letra handiz idatzia, lehiatila irekia : barnean Franco, besoa goraturik, agur faxistaren egiten. Trenan gelditzen da, Franco jaisten. Bi buruek eskua tinkatzen dute. Osteak agurtzen dituzte urratsa martzialean, besoak altxatuz eta apalduz. Marioneta tragikoen gisan esku muturretan hariak balituzte bezala, norbaitek mugiarazten dituenak.

Hendaia : marioneta groteskoren antzesleku tragikoa...

Unamuno

Geltokitik atera, errepidea gurutza, igan eskailera meharrak, hel bertze gaineko karrikara, hor parean piska bat saihetsean eskuinetik den hotelean –Deportatuen karrikan, lehen zenbakian- egon zen bortsu urtez Unamuno, 7 zenbakia zuen ganbaran. Maite zuen patioan musean aritzea, auzoko hamabi hamalau bat urteko Jean-Baptiste izena zuen mutiko gazte batekin:

Argazki bat atera zioten ostatu honetako beheko patioan. Pintore bat ari zaio potreta egiten. Saihetsetik ikusten da Unamuno, hieratik. Ile zuri ederrak gibelerara orraztatuak, bizar zuri motz apaindua. Traje beltz edo marroi iluna. Noblezia bat itxuran. Victor Hugoren eitea duela erraten dit Maite ostalertsak. Eta egia da. Hitzaren indarra. Napoleon III.a, Primo de Rivera. Hugo, Unamuno biak exiliatuak. Iduria ez da bakarrik gorputzezkoa.

1925eko ekainean Parisetik emazteari idazten dio “ *Si tengo que estar fuera de España, este verano iré unos días a Hendaya, a la frontera, a dar allí una conferencia.*”

Agorrilaren 23a, trenan da. 28an Apokalipsia irakurtzen Hendaiako Broca ostatuan (gaur Hôtel de la Gare).

Maite du Hendaia, itsasoa hor delako :

*Brotan aquí, en Hendaya,
Las aguas lentas de mi fiel Vizcaya*

Baina 1914-1918ko gerlan hil ziren Biriaturiko mutil gazteez diolarik:

*Oro it gutaz! Pedís nuestro recuerdo
Y una lección nos dais
de mansedumbre;*

Ulertuko ote zituen, zinez, hemengo jendeak?

IV

PORTUAK

Azken portua

Portu eta enbarkatze-leku frango ukan ditu Hendaiak : Beltzeniako Harri Zabaleta, Caneta... Itsas urrunetan eta hurbiletan zabiltzan hemengo arrantzaleak, sardinak, beren buru gainetan pausatuak zituzten zare apaletan, ortutsik saltzera zaramatzaten neskatxa zuzen lerdenak sepia kolorezko argazki zaharretan dira bakarrik bizi. Arrantzaleen azken portua beherago da gaur badian. Gero eta hutsago arrantzaleen portua. Hurbil den turismo portuarekin konparatuz, bertze mundu bat da hau.

Jainkoak ahantziak hemengo marinela. Azken portua ere laster desagertuko. Akabo.

Kaier batean

Baionako erakustokian gordea den kaier xahar batean tinta histuaz idatziak dira Arrosa Zuaznabari buruzko koplak eta ere 1766ko data dakarten Hendaiaren ohoretan diren koplak batzuk. Geografia galdu bat gogoarazten digutenak *Itsassoaren puntuan [den] gaztelu ederra-z ari zaizkigunak...*

Eta Hendaia portu zela, aterbe-leku, gogorarazten digutenak :

Hendaya

*Mariñelak zu zaitu bere hirriscutan,
salbamenduko portu haize, tenpestetan,
mendiak antapara, zuk ere bai kontxa,
etxaturik aingura, segur du erlatxa.*

“Bakhar etxea”

Julien Viaud ziren haren sortze izen deiturak. Pierre Loti, haren izengoitia. Ibili zen munduko itsaso guzietan, Txinan, Indian, Persiako kostetan. *Marinel errantea* dio dela bere buruaz ari delarik. Tahitiko *vahine* amoros batek *Loti* lore izenez bataiatu baitzuen gazte zelarik, behin Julien Viaud marinela ofizier-idazleak erabaki zuen, idazle-izena hartaz geroztik *Pierre Loti* izanen zela.

Itsas bazterreko leku honetara destinatu zuten behin *Le Javelot* gerla ontziaren buru Julien Viaud komandantea. Eta lekuaz gustatu Pierre Loti idazlea. *Amorostu* erran behar litzateke, amorosten baitzen lekuez, emazteez, gizonen.

Ur bazterreko Adame etxeari *Bakhar etxea* izena eman zion. Leku berri bakoitzaz liburu bat idazten zuenez, Euskal Herriari buruzkoa *Ramuntxo* izan zen. Mundu kurri segitu zuen baina leku hau ezin utzia zuen. Hemen hil zen 1923an.

Canetatik jaitsiz marea apal delarik, lerrakorrak diren bazter lohitsueta barna joanez, hurbil daiteke Pierre Loti idazteko hautatu zuen dorrera, eta Viaud komandanteak ur bazterretik hartzen zituen harrizko eskailera meharretarra...

Bidasoako kontrabandisten joan jinak bildu zituen Ramuntxon :

Minuit, une nuit d'hiver noire comme l'enfer, par grand vent et pluie fouettante. Au bord de la Bidassoa, au milieu d'une étendue confuse au sol traître qui éveille des idées de chaos, parmi des vases où leurs pieds s'enfoncent, des hommes charrient des caisses sur leurs épaules et, entrant dans l'eau jusqu'à mi-jambe, viennent tous les jeter dans une longue chose, plus noire que la nuit, qui doit être une barque, une barque suspecte et sans fanal, amarrée près de la berge. (...)

Ils s'en revenaient joyeusement [les contrebandiers] leur entreprise terminée.(...)

Ils s'en revenaient comme des gens n'ayant jamais rien eu à cacher à personne, en traversant la Bidassoa, au matin pur, dans une barque de Fontarabie louée sous la barbe des douaniers d'Espagne.

Irakurri nuen haurra nintzela, *Ramuntxo*, eta hotz utzi ninduen, aise nahiago nuen *Pêcheur d'Islande*...

Zertako narratzaileak (Pierre Lotiren *alter ego*a dudarik gabe) azpimarratzen ote du Ramuntxori herriko apaiza zaharrak eskaini zizkion bidaia liburuak eta kosmografiak irakurri ondoren sortzen zaion ezinegona, mugitzeko tirria, kanpotiar aitarengandik heldu zaiola, eta ez ama euskaldungandik ?

Le vieux prêtre (...) lui a prêté des livres (...) et à propos des astres lui a donné la notion des mouvements et des immensités, a entrouvert devant ses yeux les grands abîmes des espaces et des durées. Alors, dans son âme, les doutes innés, les effrois et les désespérances qui sommeillaient, tout ce que son père lui avait légué en sombre héritage, tout cela prit forme noire et s'est dressé. Sous le grand ciel des nuits, sa foi de petit Basque a commencé de faiblir.

Ulertu ote zituen Pierre Lotik, zinez barnetik, euskaldun bidaiariak ?

V

ITSASO

Gaztelua

Guretzat, gaur, *gaztelua* Abbadiakoa da. Itsas bazterretik, Ondarraitetik ikus ditzakegu haren dorre puntadunak.

Anton Abadia leku hauetaz, hemengo itsas – bazter hauetaz gazterik gustatu zen. Urteak eta urteak *gaztelua* eraikiarazi aitzin, Zuberoan zituen egonaldi denboretan, atzematen zuen astia itsas bazter honetara jiteko, laster egitera, igerika aritzera, Etiopiarara egin gogo zuen bidaia luze eta arriskutsua gogoan zuela, bere gorputzaren entrenatzeko.

Hogeitabost urte dituelarik idazten duen egunkarian, hemengo kostata muturreko mapa ttipi baten eskema egiten du. Leku izen batzuk idazten : *Bordaberri* etxaldea, eta *Haisabia*, *Asparo Chipia*, *Catalincoenia* orain Hendaiaiko eremuetan direnak.

Behin bere *gazteluaren* eraikitzeke hautatuko dituen lurretan jadanik ametsetan ari ote da?

Anton Abadia mundu kurri ibiliko da bizi guzian. Beti miresteko prest, ikertzeko prest. 1884an, hirurogeita hamalau urterekin despedituko dugu guk hemen Atenasetik, Alexandriara, eta

handik Kairo, Suez, Djeddah, Massawa, Hodeidda, Aden, Berbera, Assouan, Assiout, Piramida Handia, Jerusaleme, Konstantinopla, Pirea, Napoli eta azkenik Erromara eremanen duen bidaia zientifikoaren prestatzen ari delarik...

Azken gauzatxo bat halere, Anton agurtu aitzin, eskerrak hainbertze euskarazko eskuizkribu zaindu dituelako. Ez balitu harek zaindu, XVIII. mende bukaerako Egiategi zuberotar filosofoaren eta Urruñako Martin Goyhetche alegiagilearen eskuizkribuak nehork ez baitzitu zainduko. Milesker.

De Lancre

Pierre de Lancre, Bordeleko Parlamentuko kontseilaria 1609an heldu da Lapurdira, Henri IV.a Frantziako erregeak mandaturik sorginkeriaz kontra aritzeko. Lau hilabete iraganen ditu tribunal berezi horrek egun guziz Lapurdiko herri nagusienetan bilduz. Larogei bat *sorgin*, gehienak emazteak, erreak izan ziratekeen. Gertakari latz horiek ahantziko ziren, guzia ahazten den bezala, de Lancrek ez balu 1612an liburu bat idatzi *Tableau de l'inconstance des mauvais anges et démons* deitua. De Lancreren sorginkeriaren mapa delirantean hamar bat aldiz aipatua da Hendaiaiko lekua: Hendaian baitira gertatzen sorginen batzarrak, 12.000 pertsona biltzen dituzten akelarreak!

Margarita Senpereko 17 urteko neskatxak torturaren mehatxupearan iziturik, edo torturapean, du hori asmatu ...

Halaber Hendaiaiko Maria Azpilkuetakoak dioelarik deabruak akerraren burua duela eta „buztanpean duen bisaian“ musukatu duela... Hendaiaiko plaiako akelarreetan alegerantza anitz bazela eta amodioa libreki egiten zela. Denen bistan...

Eta Nekatok aitortzen duelarik gau batez airean eramana izan zela Hendaiaiko kostan ospatzen zen akelarre batera...

Eta Hendaiaiko Maria Laparkak, 19 urte, dioelarik Larrungo Domingina Maletena sorginak akelarre gau batez jauzi ikaragarri bat egin zuela handik Hendaiaiko plaiara batera...

Eta Belloc-eko Janetak, 24 urte, *atsua* izengoitiz ezagutuak, dioelarik Hendaiaikoa den Ansugarlok ttunttuna jotzen zuela akelarretan...

Eta Abadiako Janetak, 16 urte, dioelarik harek ere Hendaiaitik hurbil den *Underalse* itsas hegian badakiela 12 000 sorgin bildu izan direla....

Eta akelarretara gauero joaten dela dioen haur hark aitortzen duelarik sorginek prestatu drogak untzi batean gordeak zirela, han, itsas bazter - bazterrean den arroka gora baten kaskoan nonbait.

Aldiz, de Lancrek sinesten zituen denak : 1609ko uztailaren 19an, preseski, duela xuxen 400 urte gaur, joan zen bera pertsonalki, bi aldiz, arroka hori den lekura, zaldizkoz eta anitz jendez lagundurik (seguraski Ondarraitzeko puntan diren arrokez ari zaigu, aise baita zaldiz hara hurbiltzea).

Izkiriatzen du bere liburuan, arrokaren kaskora igatera entseatu zirela erreusitu gabe, patarra izigarria zelako. Baina bigarren aldiz joan zirelarik untziairen errestoa lurrean atxeman zutela, sorginek

mezperan handik lekutu berria zutelako delako lur-untzi hura, gordetzeko. Eta hori akelarrera hara gauero joaten zirenek konfirmatu zutela...

*

Milesker Hendaiako bazterrean egin dugun paseiu hau enekin eginik. Erran zaharrak dion bezala : *Bidaide, gogaide*. Hala biz.